

Skånelands historia

En sammanställning av de historiska grunderna

av Carl-Gustav Liljenberg

Del 2

Grundelementen i Skånelands historia

Manuskriptet skrivet 1978 (omarbetades 1982)

Textsammanställning: Peter Broberg
Bearbetning för Internet: Göran Hansson
© SSF – Stiftelsen Skånsk Framtid

All dokumentation från författaren donerades till SSF av hans bror 1992.
SSF administrerar därmed upphovsrätten till materialet.

Skånskhetsens undertryckande	3
Det historiska medvetandet	3
Skånsk historieundervisning	5
Skånelands flagga	5
Det Öresundsskånska kulturspråket	5
Skånskt folkspråk	6
Språkets kulturskymning och död	8
Skånelands förvaltningsindelning	8
Fortida kultur och historisk region	9
Fortida konstskapande	10
Runskriften	10
Medeltidens kulturskatter	10
Fornlitteraturen	11
Medeltidens skrifvarstugor	12
Reformationen	14
Nationellt medvetande	14
Det skånska samvetets talesman	15
Ekonomisk och politisk betydelse	15
Omvälvningen genom skiftet	15
Borg och gods	16
Byggnadsskick	16
Staden	17
Brännvinet	17
Banker och ekonomiskt liv	17
Nyhetsförmedling	18
Massmedia	19
Landets namn är skåneland	20
Läroanstalter	20
Skånska partiet	20
Samfärdsel	21
Utvandringen	21
Medveten skånskhets	22
Avsaknad av historiska institutioner	33
Minoritet och region	23
<i>Tillägg: Lister</i>	24

Skånelands Historia och Modern Regionalism

Av Carl-Gustaf Liljenberg

Skånskhettens undertryckning

Varje folkgrupp måste vara medveten om sin historia och sin kulturtradition om den vill äga ett eget kulturliv. För Skånelands del kom den stora prövningen och det stora yttre våldet 1658 - 1719 (1720). Visserligen var den skånska nationaliteten erkänd men i praktiken kom det svenska elementet att dominera. Ett par exempel visar detta. Före 1710 fick inga skåningar kämpa på det egna landets territorium och då gällde det bara tvångsutskriften allmoge. Först efter 1719 blev det tillåtet att värva sig till skånska förband förlagda inom provinsen. Den förste skånske regementschefen utnämndes först 1750.

Ännu strängare förfors med den civila apparaten. Den förste skånske landshövdingen tillsattes i Kristianstads län 1744, i Malmöhus 1775. Den förste Blekingen så sent som år 1800 och den förste i Halland 1812. Den förste skåneländare som efter 1658 blev biskop i Lunds (1645 och 1660 förminskade) stift utsågs 1748.

Man kan generellt säga att först under perioden 1744-1776 kunde infödda skånska män åter få bekläda de högsta ämbetena inom landskapet och först efter 1812 var infödda toppmän mer eller mindre självklara inom hela Skåneland såsom rikets högsta representanter på regional nivå, d. v. s. först mera än 150 år efter Roskildefreden. Vad detta i verkligheten innebar för det skånska folket kan vi numera icke göra oss en föreställning om, men det betydde bl. a. avbrott i skånsk administrativ och kulturell tradition. Kyrkans gamla tradition hade ju redan på 1680-talet slagits i spillror. En skånskspråkig litteratur saknades. Danskspråkig undervisning och litteratur var förbjudna ända fram till 1800-talet.

Det historiska medvetandet

För Skånelands historiska medvetande innebar perioden 1658-1719 och i praktiken till 1865 ett nästan förintande slag. Det är först med Sven Lagerbring (1707-1787), som det traditionella skedet börjar ebba ut. Efter studier i juridik kom han snart att ägna sig åt historisk forskning och direkta källstudier. Han är den förste moderne svenskspråkige historikern med klart sinne för källkritik och texttolkning. Sven Lagerbring utgav 1744-1750 i två band sammanlagt 36 avhandlingar under titeln "Monumenta Scanensia", den första stora källpublikationen till Skånelands medeltidshistoria.

Skånelands historia blev 1744-1859 förbehållen en mindre grupp historiker vid Lunds universitet och man skildrade, alltefter författare, ofta lokalt begränsat, något av de skånska landskapen.

Här skall endast tre namn nämnas: Antikvitetsintendenten Nils Henrik Sjöborg(1767-1838). Utgav "Blekinge läns historia och beskrivning (1792-1793), häradsposten Sven Peter Bexell(1775-1864) "Hallands historia och beskrivning (1817-1819).

Man skildrade alltefter författare, vart och ett av de skånska landskapen för sig. Genom Abraham Cronholm, "Skånes politiska historia" I-II (1847-1851) och genom de skånska landskapens historiska och arkeologiska förening och dess publikationer 1868-77, nådde ämnet en större krets, huvudsakligen akademiskt bildade personer, som fått sin utbildning vid Lunds universitet. Här kom nu alla de tre skånska landskapen in i bilden, liksom den skånska kyrkans historia men framställningen var alltid strikt historiskt periodbunden och gav icke något klart alternativ till riksdansk eller rikssvensk hävdateckning. Det egenständiga Skåneland gavs icke någon definition eller klarläggande beskrivning. Tvärtom betonades i överkant kungamakten, vilket i praktiken betydde en ensidig rikshistorisk attityd.

Medvetandet om en även för vår tid angelägen historia före 1658 väcktes till livs först genom David Assarsson och hans "Skånelands historia i Skånelands skolor"

Den förste som gav en omisskännlig skånsk uppfattning om Skånelands historia var Harald Lindal i "Skånes historia - med Blekinge och Halland - fram till 1719" (Trelleborg 1924), vars 5:e upplaga utkom 1964.

Ingvar Anderssons "Skånes historia" (I 1947, II 1974), når blott till 1519 och är, utöver ett fackmannamässigt lärdomsprov, i första hand inordnad i kyrkans och det danska rikets historia.

En klar skandinavisk-europeisk historiesyn har den internationelle forskaren Carl-Gustaf Liljenberg givit uttryck för alltsedan 1955, i tryck fr.o.m. 1963, ofta med poängterad skärpa, men någon samlad skåneländsk historia har han icke hittills utgivet av trycket.

Trots ett antal väldokumenterade arbeten om Skånes historia (H Lindal 1924, I Andersson 1947, G Lindeberg och A Kahnberg 1969, G Johannesson 1971), saknade ett uttömmande Det Skånska Folkets Och Hela Skånelands(inkl Bornholm) Historia, icke bara till 1719 (1720) utan även åtminstone fram till trekungarmötet (och Baltiska utställningen) i Malmö 1914. Den därefter inträffade förändringen ligger alltså för nära i tiden, i varje fall situationen fr.o. m. 1945, för att man rättvist skall kunna bedöma händelseförloppen. Här har Skånelands yngre historiker en oerhört viktig och hittills förbigången uppgift att fylla. Det statliga maktkomplexets förändringar, d v s vad man oegentligt kunde kalla "rikshistoria", är icke de europeiska nationaliteternas och regionernas historia, utan blott det mer härskande elementets hävder.

För Skåneland med dess för Nordeuropa unika historia och dess betydelse uppstår automatiskt frågan om undervisning i Skånelands förgångna utan hänsyn till ensidigt riksdanskt eller rikssvenskt bedömande.

Skånsk historieundervisning

På 1950-talet begärdes från skånskt håll en obligatorisk undervisning i Skånelands historia i Skånelands skolor, som vi vet att David Assarsson fordrade redan 1949. En sålunda motiverad ansökan översändes till utbildningsdepartementet med adress till skolöverstyrelsen. Långt om länge kom svaret. Det enda medgivande makthavarna i Stockholm gjorde, blev rätten att på frivillig kommunal väg i historieundervisningen även behandla de 1658 till det svenska väldet anslutna och 1693 med riket Sverige förenade skånska landskapens tidigare historia, men utan fastställd läroplan, kurstext eller lärobok och utan obligatorium. Detta beslut gällde alla landskap som Danmark-Norge avträtt till Sverige 1658. Det blev såsom väntat en tom "nordisk" gest och i praktiken ett slag i luften. Sådan är tyvärr situationen, då detta skrives (i maj 1978).

Landsarkivet i Lund, som upprättades 1912 för de skånska landskapen, blev givetvis en hemvist för all historisk forskning inom Skåneland. på 1950-talet kom den förlugna idén upp att i besparingssyfte förflytta landsarkivet i Lund till Vadstena, ett rått nidingsdåd av byråkrater. Nedskrivaren av dessa rader, (som 1964 tog initiativet till återupplivandet av Skånelands flagga), var nu med om en förmlig protestskrivelse, undertecknad av Osby hembygdsförenings styrelse. Det blev nu tyst om förflyttningen av landsarkivet i Lund. Ett sällsamt utspel av svensk kulturpolitik hade därmed självdött.

Skånelands flagga

År 1892 lanserade lantbrukaren Matthias Weibull på Sofielunds gård vid Malmö den rödgula korsflaggan. Ännu på 1920-talet hade den stor spridning tills hetsen mot Skånelands banérförare, David Assarsson, gjorde att man ej "vågade" flagga skånskt. År 1964 beslöt man inom en intresserad krets, att återupptaga den skåneländska flaggan. Skånelands Flagghögskommitté i Landskrona (1965-1969) lyckades också med att få den att slå igenom inom skånskheten.

Det Öresunds-skånska språket

Ett av de mest tragiska kapitlen i Skånelands lidandes historia efter Roskildefreden (1658) blev språkfrågan. Vi har tidigare påtalat hur ödesdigert förbudet mot undervisning i danska, danskt tryck och införsel av dansk litteratur (1683) blev för kulturliv och kulturtradition. Det skånska folkspråket blev en "vildapel", på skånska "vildabula", i den nordiska filologins örtagård. Vi fick många dialektregioner och lokala folkmål, vilka på grund av det skånska språkets allt dominerande ställning, icke ens fick en vetenskapligt sammanställd ordbok utgiven av trycket. Än mindre kunde dessa skånska folkmål tjäna som grundval för ett skånskt kulturspråk.

Skulle ett skånskt litteraturspråk ha skapats så skulle detta ha varit uppbyggt på Christiern Pederssöns och Arild Huitfeldts riksdanska skriftspråk (1529-1603), som till i Skåne. Ur detta riksdanska skriftspråk kunde ett skånskt kulturspråk automatiskt ha utvecklats och med tiden ha uppvisat en helt självständig karaktär, som i dag hade varit på en gång markant skiljaktigt och likväl närbesläktat med modern danska.

Intresset för språkfrågan har städse varit stor inom Skåneland, men (naturligtvis) starkast i huvudprovinsen Skåne. 900-talets fornskånska runstenar utgör våra äldsta språkliga minnesmärken. Därefter kommer de fornskånska handskrifterna och Skånelagen, vilkas äldsta bestånd återger 1100-talets fornskånska språk. Det är med denna, sedan över 1000 år belagda fornskånska, som all skånsk språkvetenskap tager sin utgångspunkt. Redan år 1917 kom i Lund en akademisk avhandling i ämnet, nämligen Nils Hännings "Fornskånsk ljudutveckling."

Skånskt folkspråk

H P Klinghammer: Skånsk Dialektlexikon, en 70 sidor stor ordlista, som utkom 1841 som bilaga till sin litterära författares minnesanteckningar, är det första lexikala arbetet om skånskt folkspråk. Hans stora huvudarbete "Ordbok över Skånemålet", sammanställd i Landskrona på 1870-talet, förvaras som en dyrbar handskrift på Lunds universitetsbibliotek, men blev tyvärr aldrig tryckt. Särnma oblida öde röntte fil dr Gustaf Billings i Lund på 1920-talet påbörjade stora ordbok över Skånemålet. Det oavslutade arbetet, som 1945 planerades att tas upp på nytt, blev icke ens fullföljt av andra språkmän, en bedrövlig allskånsk underlåtenhet. För Halland däremot utgavs från 1935 en ordbok över folkmalet efter N P Petersson i Vallda.

En ny och nu verkligt aktiv "Skånska landsmålsföreningen" bildades i Lund 1875. Initiativtagare var teologen Erik Kristian Böös (1855-1912). Landsmålsföreningens arkiv räknade redan 1929 icke mindre än 250 000 ordlappar. En märkesman blev fil dr Ingemar Ingers.

Bortsett från lagman Adam Jordan Kröger (1755-1818), som under signaturen Gynga-Jeppa redan på 1700-talet publicerade landsmål från Gynga (på svenska Göinge), är det först långt fram på 1800-talet som skånskt folkspråk utgives av trycket. Det skedde 1882 och sedan dess har en hel liten litteratur på skånskt folksmål publicerats.

Den första akademiska avhandlingen i ämnet. utgavs i. Lund 1889, (Gustaf Billing: Åsbomålets ljudlära).

I dag på 1970-talet kan vi tyvärr bara konstatera att skånskt folkspråk tillhör det förgångna. Kortfattat kan det uttryckas sålunda:

Det skånska språket är sedan 1960-talet (bortsett från Bornholm) totalt utdött. De sista bärarna var då i åldern 85 år och uppåt, en mycket liten skara, som trots allt blivit det gamla språket trogna, utan inblandning från svenskan.

Den sista generation, som talade den östnordiska skånskan såsom ett för Skåneland allmänt landsspråk om än bara såsom folkspråk, var född 1860/80.

Kring 1900 sätter den numera praktiskt taget utslöknade skånska rikssvenskan in, som oavbrutet försvenskades, så att man sedan 1950-talet talar enbart rikssvenska. Dock kvarstår skånskspråkmelodi, betoning och enstaka kvarlevande skånska glosor.

För de personer, som är födda senast 1910 gällde alltså att de såsom skåningar och skåneländare upplevat tre språkliga fenomen: först på 1910-talet (i avlägsna bygder ännu in på 1920-talet) det äkta skånska folkspråket från omkring 1920, den skånska rikssvenskan och efter omkring 1950 otvetydig rikssvenska. Nedskrivaren av dessa rader hör till denna grupp och kan intyga tragiken i denna språklinje.

Helt försvunna skånska ljud, nästan utdöda kring 1920, var tungspets-r och motsvarigheten till engelskt w, t. ex. i "suin" (ej såsom numera svenska "svin").

Några exempel skall ge en glimt av de tre språken

aaide	skadling	råttor och möss
dröftatru	lidit kru	litet tråg
forhua	forskrägas	förskräckas
forveden	förveten	nyfiken
hilli	madafresk	matfrisk
hinga ugan	hinga veckan	förra veckan
härane	axel	axel
jäcka	klippa haured	klippa håret
kältring	braugstage	bråkstake
lortatöj	spöge	spöke
lusing	lusing	örfil
malinnk	tröder	trött
onygalös	ustadig	nyckfull
sisare	sax	sax
raen *	ryggen	ryggen
stola pau	stola på	lita på
tavarlig	rädder om	rädd om
tordön ou ljuna	tordön och blix	åska och blix
vineballen	vina	kind

* skrönnta var också och väl ursprungligen beteckningen för skulder-ryggen

Borta är alla skånska ord för djur, fåglar, fiskar, träd och buskar osv i all oändlighet. Vem vet i dag att en gyllenranem på svenska heter gröngöling, att en ighane är detsamma som ekorre, att en pogga är en groda, en tocke är en tupp. Ännu finns de som vet att blaubug är detsamma som det svenska odon, krösen heter på svenska lingo, hylle är detsamma som svenskarnas fläder. Stikelbär kalla vi numera svenska krusbär. Att plocka duestol, åkanna, hanakåmma,

jögastabbe eller dommbjälä är att plocka blåklint, näckros, gullviva, nyckelblomster och små blåklockor. Jyngeskräppe (kardborre) och svinamåla (maskros) finns överallt sommartid. Och vem talar i dag om dröbeln (tungspenen), bärslav (magont), millt (mjälte), rören (ljumsken) albuen (armbågen), göpen (handens insida) eller morlösan (matstrupen).

Språkets kulturskymning och död

Med det gamla skånska språket gick en hel uråldrig kulturvärld under. I sina yttersta rötter ett arv från megalitbondekulturens samhälle för 3800-6100 år sedan, ett unikt arvegods.

Det vi i dag kallar skånsk litteratur är en svenskspråkig företeelse. Även denna skåneländska skrift skrivs ju på rikssvenska.

Ola Cappelín: Hvar finns Skåne beskrifvit? (Helsingborg 1909) utkom såsom ett första allvarligt försök till en skånsk bibliografi men fick ringa efterföljare, icke ens skriftförteckningar för ett kortare tidsrum (Blekinge och Halland är betydligt lyckligare lottade)

Ett skåneländskt författarlexikon saknas, likaså en litteraturhistoria och en konsthistoria.

Inom lyriken har vi däremot ett par antologier Sven Kjersén: "Skånes diktare" (1932) samt Emil Persson: "Skaldernas Skåne i helg och söcken. En skånsk lyrikantologi" (Kristianstad, 1960). Den senare digra volymen borde utges i en ny starkt utökad modern upplaga. Den fyller ett behov.

Den förste svenskspråkige Skånediktaren var prästmannen Andreas Lanaeus som levde på 1700-talet. "Den skånska landskaps lyrikens fader" har man kallat skalden Albert U Bååth, som debuterade 1872. Skåneskalden Ernfrid Tjörne utgav (Lund 1956) en ovanlig analogi: "Skånsk Historia i dikten". Den stora folkliga skildringen på både poesi och prosa börjar för Blekinge med Pehr Thomasson (1813-1883) år 1857, för Halland med August Bondesson (1854-1906) år 1880 och för Skåne med Henrik Wranger (1853-1908) år 1884 och Per Weiland(1860-1907) år 1885.

Skånelands förvaltningsindelning

Det första och verkligt stora problemet för varje regional rörelse är respektive områdes administrativa enhet, som mer eller mindre slagits i spillror till förmån för huvudstadsbyråkratins passare och linjal i dess inhumana likriktningssträvanden.

För Skåneland blev denna raserings slutgiltigt genomförd 1693, men både Blekinge och Halland och inom Danmark Bornholm (1660) fick behålla landskapets förvaltningsenheter, medan huvudprovinserna Skåne uppdelades 1719.

Karl XII, som ville ha guvernementet Skåne kvar som en självklar, naturlig enhet, beslöt den 11 oktober 1718 att landskapet skulle indelas i fyra län: Malmöhus, Landskrona, Kristianstad och Ystad. Meningen var att de fyra läns hövdingarna skulle underställas guvernören i Malmö. Detta beslut upphävdes först genom den nya författningen för riket den 9 maj 1719. Planen motsvarade i hög grad en urgammal historisk verklighet, som alltså består i Skånes fyra telefondistrikt.

Fyra läns hövdingar under en guvernör hade motsvarat både Skåner regionala och centrala samhälls- och förvaltningsbehov. Med guvernementet borde givetvis Blekinge ha införlivats såsom de skånska ständerna 1719 ansökte om och befolkningen i Blekinge själv önskade. Karl XII hade ofta haft anledning berömma de skånska trupperna som kämpade i österled. Dessa var tvångskommenderade (alltsedan 1660) och fick aldrig stationeras i hemlandet. Kungen hade givetvis efter sin egen vistelse i Skåne från december 1715 till oktober 1718 bildat sig en klar och övertygad uppfattning både om land och folk och strategiska betingelser. Hans beslut den 11 oktober 1718 om fyra skånska län byggde givetvis på den faktiska situationen, att det enhetliga Skåne var sammansatt av fyra landsdelar alla med vidsträckt kustland. Både administrativt och militärpolitiskt sett var hans förslag på ett helt annat sätt verklighetsbetonat än 1719 års skrivbordskonstruerade lösning, som innebar två helt fristående Skånelän. Denna oberättigade länsindelning gäller som bekant fortfarande. Före 1658 var länen i Skåneland överallt små.

Fyra förvaltningsenheter under en regional central ledning i Malmö vore även i vår tid en lösning av problemet om Skånes enhetliga förvaltning. Det problemet löser icke ett storlän av den länstyp, som idag praktiseras i riket. Länsindelningen av 1719 är idag genomgående en antikvitét inom en föråldrad centralistisk byråkrati, totaldirigerad från Stockholm. Län och landsting är två parallella företeelser, som kräver en ny modern grundval och överallt bör sammanfalla. Viktigt är att man löser frågan om Skånelands enhetliga förvaltning, och i detta spörsmål måste regionalrörelsen aktivt agera på ett sakligt och genomtänkt sätt.

Forntida kultur och historisk region

Den historiska regionen har formats under årtusenden. Det visar Skåneland. Dess forntida kulturepoker hänger intimt samman med fornkulturens samlade territorium. Skåneland var mellan 4100 och 1800 f Kr en del av den Nordvästeuropeiska megalitkulturen och från 1800 f Kr av det nordöstra bronsåldersområdet kring södra östersjön. Tyvärr behandlas ännu på 1970-talet de forntida kulturprovinserna icke som enhetliga företeelser, vilka även omfattat södra Skandinavien, utan både i dansk och svensk framställning skärs kulturen av och endast det, som i dag ligger inom "Danmark" eller "Sverige" blir föremål för behandling. Så mycket viktigare är det då att en region som Skåneland insättes i sitt riktiga geografiska kultursammanhang vid varje behandling av dess forntid och med kartor, som visar varje kulturs geografiska omfattning och också linjerna för påverkan

från främmande kulturkretsars sida. Detta gäller främst för den yngre nordiska stenåldern, men även för äldre bronsåldern.

Forntida konstskapande

Verklig förutsättningslös konsthistoria börjar redan i forntiden, när människorna forma tingen efter estetiska behov, för att ge tingen form och färg.

Bara få forntida kulturer har skapat så fullkomliga sköna och mästerliga föremål i sten och brons, som det nordvästeuropeiska. Vi kan bara ana oss till deras fulländade mästerverk även i trä och textil. Likaså har få kulturkretsar förstått att på ett så genomtänkt förebildligt sätt utnyttja det förhandenvarande materialet i t ex bostadens utformning och praktiska arkitektur.

Några av dessa fornhistoriens oöverträffade mästerverk i sten, flinta och brons har skapats på Skånes jord. Det ger oss en över 5000-årig kulturtradition av rang.

Runskriften

Redan på 200-talet användes i Skåne runfutharken, d.v.s. runalfabetet, vilket en fibula funnen vid Gårdlösa bevisar. En annan 1000-årig skapelse är den skånska Vikingatidens ståtliga runstenar och bildframställningar, t ex på Krageholmsstenen med dess konstfärdiga slingor kring runtecknen eller det stora fornskånska sagodjuret på Skårbysten. På Lundagård står en ditflyttad runsten med två människohuvuden och två stora sagodjur osv.

Medeltidens kulturskatter

När Europas kristna medeltid får sitt grupp om Norden framträder särskilt bygghytan i Lund med alla sina stenmästare, arkitekter, konstnärer och konsthantverkare. Till dessa kommer 1100-talets och senare seklers kalkmålare, bildsnidare och det skånska guld- och silversmidet och övriga metallsmidet. Tyvärr kom reformationen att skoningslöst radera bort detta kulturarv. Kyrkans egendom blev ju statens, och kungamakten rev och raserad och rikets fiender från norr skövlade, plundrade och förstörde. Kyrkor revs ned. Kloster förvandlades till herresäten eller remonter. Inventariet gick all världens väg. Blott mindre rester av Skånelands medeltida konstskatter, arkiv, bibliotek och litteratur har bevarats, och det viktigaste av detta finns i Köpenhamn och Stockholm. Det är typiskt för Skånelands tragiska öde. Detsamma gäller om fornfynden. Sten- och bronsåldern i Statens historiska museum i Stockholm är dominant skåneländskt.

Medeltida teologi och vetenskap

Vetenskapen i medeltidens Skånelands handhades helt av den katolska kyrkan. Huvudämne var ju teologin. Vi skall här endast nämna ett par av de främsta namnen.

Den store ärkebiskop Eskild (d 1181) fick sin vetenskapliga utbildning i Sachsland (nuvarande NV-Tyskland) och Frankrike. Han ägde sitt tidevarvs högsta bildning och blev en europeiskt ryktbar kyrkofurste. Hos oss är han kanske mest känd som den store klostergrundaren (enbart i Skåne fyra premonstratenser-, ett benediktiner- och ett kartusianerkloster).

Ärkebiskop Andreas Sunesson, d 1228, utbildad i Frankrike, England och Italien, europeiskt berömd jurist, skolastiker och bibelteolog, författare bl.a. två stora lärodikter på latin: *De septem sacramentis* och *Hexaameron*.

Vid sidan om Lund, den nordeuropeiska kyrkans huvudstad, intog den kort efter 1243 i Aose (Åhus) grundade dominikanska högskolan, det främsta rummet. Här utbildades i prästseminariet de blivande själasörjarna från hela dåtida Norden (inräknat Grönland, Island, Färöarna, Örken- och Hjaltslandsöarna samt Estland). Dominikanerordens högste i Norden var Lund. Bland många framstående teologer som utgick från denna märks provinsialpriorn vid dominikanerorden, Agi, d Lund 1285, författare till ett par dogmatiska huvudböcker för prästerskapet. Vidare provinsialpriorn Oluf, d Lund 1308, en välkänd skriftställare inom exegetiv. Av andra berömda vetenskapsmän bör särskilt dominikanermunken och lektorn i Lund, Thule framhållas. Han skrev i slutet av 1200-talet bl.a. en tyvärr nu förlorad filosofisk traktat.

Och efter alla dessa berömdheter före "then stora folkadödin" (1349) följde under nära 200 år en hel rad skåneländska vetenskapsmän inom skilda områden. De var bl. a. knutna till Akademin i Lund, 1425-1537 Nordens första egentliga universitet, *Academia Lundense*.

Man behöver endast nämna den världsberömde astronomen Tyge Brahe (född i Knutstorp, Skåne 14/12 1546, d Prag 24/10 1601), som på Hven grundade ett för dåtiden enastående observatorium: Uranienborg och en mindre anläggning: Stjerneborg.

Till den från Malmö härstammande berömda lärdomssläkten Bartholin, hörde bl.a. den i Malmö födde anatomen och läroboksförfattaren Caspar Bartholin (1585-1629), sedan 1511 professor vid Københavns universitet.

Fornlitteraturen

Skåneland har som alla andra europeiska kulturområden redan under forntiden haft sin numera förlorade fornlitteratur. I varje fall fortlevande på den tiden genom ett till prästerna knutet muntligt traditionsstoff, ev under megalit- och bronsåldern skriftligt nedtecknat. (Phaistos-skivans skrift från 1750 f Kr och

nordhavsfolkens skrift i Medelhavets östra region efter år 1195 f Kr, en skrift som de fört med sig från Nordeuropa. Intetdera av dessa skriftsystem har hittills kunnat tolkas. Det nordiska bronsåldersområdet omfattade även den södra östersjökusten från den östra Albis (nu Oder) och västerut till Nordsjön. Den gyllene bronsåldern är den största rent inhemska kulturmanifestationen, som forntidens Nordeuropa skapat. Se bara på den östskånska Kiviksgraven och den sydhalländska Lugnarohögen. Det vore fullständigt orimligt att tro, att man saknat skrift, men trä och lera har en begränsad hållbarhet. I den varma sköna bronsåldern, med ett klimat minst lika skönt som vår tids medelhavsområde, var just trä och lera det huvudsakliga material man använde som byggnadsmaterial, för tillverkning av vardagens föremål och för sniderier, skulptering och konsthantverk. Brons var en metall med begränsad användbarhet. Våra dagars "skåneländare" skall vara stolta över sin bronsålder med alla dess praktfulla fynd och vara medvetna om att de skapats av våra egna förfäder. Ingen forntida period har varit så markerad av det nordiska som just bronsåldern. All internationell jämförelse och de dåtida internationella förbindelserna pekar entydigt på att vi har haft en skrift.

De till vår tid bevarade resterna av fornkväden och hjältesagor går tillbaka till folkvandringstiden, men det mesta vi vet berör först vikingatiden (789-1069).

Medeltidens skrifvarstugor

Med kristendomen kom en ny form för skriftlig uppteckning, som avlöste runristarna och skalderna. I Dalby och Lund fanns redan på 1000-talet skrifvarstugor. Annaler och traditioner omhuldades dels vid domkapitlet, dels vid klostren. Urkunder börjar redan före 1086 att utfärdas. Necrologium Lundense tillkom 1120-1174. Memoriales fratrum 1139-1170 och Liber daticus Lundensis vetustios 1145-1170.

Det fanns stora arkiv och bibliotek, främst i Lund. Reformationstidevarvet spolierade deras bestånd och därmed handskriftlitteraturen. Det var i mångt och mycket barbariets tid.

Minnesvärd är den teologiske och politiske författaren Povel Helgasön (ca 1482-1535). Han föddes i Varberg i Halland och var en stor och äkta begåvning, en av den nordiska reformationens färgstarkaste personligheter. Han skrev bl.a. en historisk framställning av 1520- och 1530-talen och som politisk författare var han utomordentligt skicklig och träffsäker. Tyvärr finner man honom i dansk litteratur under den moderna danska namnförfälskningen "Poul Helgesen", och hans krönika benämnes oriktigt "Skiby krøniken". Varken på 1500-talet eller 1600-talet bar man i Skånelands fadersnamnen på -sen (eller daattr) utan alltid på -søn (och daatter). Den danska patronymikala beteckningen (1280-1600) var -søn, och före c:a 1280 var den för Skånelands liksom för andra delar av det danska riket, -sun. Personnamnen Sune - Sønne - Sone visar ett skånskt förnamns förvandling under fornskånsk resp. gammalskånsk och nyskånsk tid.

Reformationen

Skåneland hade sin egen självständiga reformation 1527-1532-1537. Den antogs i det danska riket genom Kristian III:s recess av den 30 oktober 1536, och Kirkeordinantsen utfärdad i september 1537. Reformationen innebar bl.a. att det katolsk-latinska sopades undan, och det egna språket tillsammans med den nya religionsynen fick fotfäste.

Redan 1517 utgav den ovan omtalade karmeligermunken Povel Helasson en från stridsskrift mot avarter inom den katolska kyrkan, en kamp som han energiskt fullföljde som ledare för karmeligerklostret i København från 1519.

I Skåneland leddes reformationen från Malmö. Dess förgrundsfigurer var stadens borgmästare Hans Mikkelssön, den i staden födde Claus Mortenssön, som den 27 maj 1527 höll den första evangeliska predikan i landet och den i staden verksamme Malmösonen, Hans Oluffsön Spandemager.

Till dem sällade sig tidigare lektorn vid Københavns universitet Franz Vormordsön, född i Amsterdam 1491. Vidare den lärde karmelitermunken Peder Laurentssen, född i Næstved på Sjælland, och den till Malmö 1529 överflyttade tidigare rektorn för Københavns universitet Oluf Chysostomus, född i Hjørring på Jylland.

Peder Laurentssen utgav i Malmö 1530 en bok om de kyrkliga förhållandena i staden, den s.k. Malmøbogen.

Oluf Ulricksson, som varit präst i Sverige, överflyttade sitt tryckeri till Malmö strax efter 1526 och lät som första alster trycka sin psalmbok 1528, den s.k. Malmöpsalmbogen.

Till Halland nådde reformationen i början av år 1530. Den började i Halmstad, där prästen Jesper Christenssön gick i spetsen. Han fick hjälp av skåningen Hans Nielssön Hemmingsdyng som kom till staden samma år.

I Blekinge uppträdde först 1532 två europeiska predikanter i Ronneby.

Bornholm kom sist i raden. Här genomfördes nyordningen 1536.

I år (1978) är det alltså 450 år sedan Malmö och Skåneland fick sitt första tryckeri och sin första bok tryckt. Den skrevs på Öresundsskånska, det senare danska riksspråket.

Den forne Lundakanniken Cristian Pederssön översatte i Lund huvudparten av sin bibelöversättning: den 1550 tryckta s.k. Christiern III:s bibel.

På Odersberga skrev språkkonstnären och historikern Arild Huitfeldt 1595-1603 sin berömda, i nio band trycktu. Danmarks Krönika.

Den skånske humanisten och berömda latinske skalden Claus Cristohperssön Lyschander (1558-1624), som bl.a. författade det första danska författarlexikonet, Danmarks historia, "Res Daniae" på latinsk verks och "Den

Grønlandske Chrønike (1608), skrev även en stor och utförlig beskrivning över Skåneland (troligen före 1608). Tyvärr har den senare skriften gått förlorad.

Först ett halvsekel senare utkom den äldsta ny bevarade skildringen. Det är Jens Lauridsen Wolf: "Encomion regni Daniae - det er Danmarckes Riges Beskriffelse". Det 112 sidor stora materialet om Skåneland har 1978 samlats och utgivits under titeln "Reise i Skaaneland 1654".

Nationellt medvetande

Det skånska folket var hela tiden medvetet om sin kultur och sitt nationella arv. Det visar 1500- och 1600-talen.

Vid edsavläggelsen 1421 avlade Skånelands fullmäktige eden på fulltonig skånska, medan Sjaelland använde latin och Jylland svor eden på medellågtyska. Det visar var nu, som sedan 1068 det danska rikets medelpunkt, låg. Erik Av Pommern ville ju också ha Skåneland till Nordens huvudstad. Han hade tänkt göra Landskrone (Landskrona) till Nordens huvudstad. Staden som fick sina stadsprivilegier 1413 hette tidigare Hvaldynbaek.

Den politiska makten i Skåneland kom först efter skånska kungadömdets tid 1183 att delas mellan skånsk bondemakt och danska kungen samt katolska kyrkans inflytande. Den skånska stormannaklassen var illa åtgången efter händelserna 1149-1183. I stället kommer en smygande sjaelländsk infiltration och efter 1318 en lågtysk invandring, som efter 1349 (then stora folkadödin) tilltar. Efter folkresningarna 1524-1525 och 1523-1536 återstod en starkt sammanskrupen gammalskånsk lågadel, medan utländsk adel väller in.

Av de 45 adelsätter, som 1658 fanns i Skåneland, var endast 11% av inhemskt ursprung, resten utgjordes av invandrade ätter, av vilka det danska inslaget med 45% och det lågtyska med 13.5% dominerade.

Det skånska samvetets talesman

En lysande förebild mitt i den svenska ockupationstidens nöd, elände och terror, utgör kaptenen i danska armén Ernst Laxmand von Rahden, som efter 1675 sålde sitt Snellerød, bortlade sitt vapen, lät sitt adliga namn försvinna och i stället köpte två bondgårdar och nu blev rusthållare Ernst Christophersön. Han vägrade envist att inträda i den svenska armén eller låta sig introduceras på det svenska riddarhuset, och varken han eller någon av hans ättlingar bar någonsin svensk uniform.

En annan minnesvärd patriot i Skånelands var Gyngelbondehövdingen Peder Pederssön i Hönnerum (Osby socken), som tog initiativet till den sista friskytteskåren och ledde bonderesningen 1676. Dessutom kan nämnas den sista friskytteskårens officerare, den sista gränsskånska ledare samt alla

namnlösa skåneländska motståndsmän. Vid sidan om dessa kommer von Rahdens namn alltid att leva kvar i tacksamt minne, bevarad av alla imperialismens fiender och av alla äkta skåneländare.

Ekonomisk och politisk betydelse

Skåneland var under oräkneliga sekel en politisk makt i Norden, och dess rikedom och dugliga befolkning gjorde Skånelands ekonomi till en verklig, periodvis internationell maktfaktor, men dess historia har ännu icke skrivits.

Redan för över 5000 år sedan skedde en stor flintexport över hela Nordeuropa från flintgruvorna vid Södra Sallerup. Medeltidens Europa kände väl till det stora skånska sillfisket och den s.k. Skånemarknaden. Vid sidan om hansan var ärkebiskopsdömet den viktigaste ekonomiska faktorn. Det var kyrkofurstarna i Lund, som på 1100-talet började skörda de skånska ek- och bokskogarna på öst- och sydkusten, vilket blev orsaken till sanddynernas och sandstormens intrång i kustområdet.

Digerdöden eller på forn skånska "Then stora folkadödin" år 1349, innebar en förskräckande folkdöd och betydde också en agrarekonomisk kris utan motstycke. Exportmöjligheterna beskars, städernas varubehov gick starkt tillbaka, de fria bönderna och lågfrälset förlorade sina avsättningsmöjligheter. Det förde med sig en ekonomisk tillbakagång, som gjorde det möjligt för inhemska stormän och invandrade kapitalstarka lågtyska adelsmän att massvis köpa upp konkursdrabbade jordegendomar. Bilden är densamma i hela Norden. Även kyrkan deltog i dessa uppköp. Dessa transaktioner medförde en social strukturomvandling på Skånelands landsbygd, det fria bondeståndet går i antal tillbaka, likaså lågadeln, som stod storbondeklassen nära. Städerna behärskas mer och mer av det lågtyska elementet.

Ignaberga Kalkbrott började redan på 1100-talet att bearbetas. Det var främst kyrkans behov som tillfredsställes.

Tobaksodlingen, med medelpunkt i Kristianstadsområdet, är 1720 en allmän företeelse i Skåne.

Efter 1559 börjar stenkolsbrytningen i nordvästra Skåne. År 1572 anlades Klippans pappersbruk och 1637 Andrarums alunbruk.

Omvälningen genom skiftet

Enskiftesförordningen för hertigdömet Skåne 1803 och laga skiftet 1827 kom att medföra en revolution för lantbruket. Den gamla bygemenskapen brast i sönder. Byskiftena samlade den enskilde bondens jord på ett enda ställe. Tidigare var åker och äng delad i samma antal lotter, som det fanns brukare i byn. De måste alla känna till samtliga marknamn och man lärde sig sägnerna kring dem. Nu, särskilt efter 1831, när var och en hade sina ägor i ett,

glömdes snart tiotusentals marknamn bort. Ägarna kunde också helt privat ge sina ägor andra namn än de gamla. Allt detta innebar förlusten av ett oersättligt kulturarv.

Skogen, som varit tämligen värdelös, blev nu föremål för ekonomisk värdering. På 1860- och 1870-talen bokstavligen skövlades de skånska skogarna. En ny avverkningsperiod börjar under första världskriget. Ganska snart brandskattas lövskogen och ersättes med planterad gran. på så sätt har landskapsbilden i Skåne de senaste årtiondena totalförändrats. Med denna nya skogsbild har följt förändring i fauna och flora.

Borg och gods

Godsbildningen i Skåneland, främst i Skåne fick efter 1658 en helt ny karaktär. År 1903 fanns det i Skåne 28 fideikommiss.

Under medeltiden var det, utöver kungen, främst kyrkofurstarna i Lund, som lät anlägga befästningar. Vi känner till två för Norden unika försvarsborgar av denna typ, båda från 1100-talet. Skefuingeborg och Aosehus, båda vid Helgeås vattensystem.

Under borg-förbudets tid i Norden (1397-1506) fanns det för stormännen i Skåneland bara en möjlighet att låta uppföra det fasta stenhuset (av typ Glimmingehus 1499), en anläggning som efter 1343 uppstod i adelsrepubliken Harrien-Wienland (i Livländska förbundsstaten) och därifrån utbredde sig.

På 1600-talet blir de flesta borgar och kloster offer för kriget. En helt ny herrgårdsbild kommer med 1700-talet och förnyas även under 1800-talet, men ännu i vårt sekel har herrgårdar fått ett nytt utseende.

Byggnadsskick

Inom Skåneland fanns under den gamla bondekulturens tidevarv, alltså fram till omkring 1860, två olika arkitektoniska byggnadsskick: bindningsverkshuset (på svenska det meningslösa "korsvirke") på Bornholm och i södra Skåne och Halland samt trelöftshuset i norra Skåne, Lister, Blekinge och sydvästra Småland. Den sistnämnda hustypen har oförfärdliga storsvenska fantaster kallat "det sydgötiska huset" fastän varken Skåneland eller Småland någonsin tillhört den "götiska" kulturkretsen. Man har helt enkelt använt ordet "götisk" som ett simpelt PR-attribut.

Skånelands gamla folkarkitektur syntes kring 1920 vara definitivt dödsdömd och betraktades av många såsom enbart en historisk relik, när på 1950-talet en grupp yngre byggintresserade åter tog upp de gamla traditionerna. Mest markant och plastiskt genomfört har detta skett genom Stiftelsen för Industriellt och Ekologiskt Byggeri, Landskronagruppern, under ledning av tekn dr Peter Broberg. Bindningsverkshuset är en typisk företeelse inom megalitkulturområdet kring Nordsjön och Östersjön. Redan för mellan 5000

och 6000 år sedan byggdes rektangulära hallhus, vilket fynd av hela byanläggningar med ett 30-tal byggnader t ex vid Aichenbühl i södra Würtemberg bevisar, tillhörde den band-keramiska kulturkretsens västligaste utlöpare. Denna bandkeramiska kultur, med en utbredning från Belgien till Kina har starkt påverkat kulturutvecklingen i Nordeuropa. Den utgör den äldsta bondekulturen i Mellaneuropa och redan därigenom ett speciellt intresse för Norden. Bindingsverkshuset och det sydkandinaviska trelöftshuset är båda bundna till åkerbrukskulturer kring Östersjön och Nordsjön. Båda återgår till "megaronhuset" för 5000-6000 år sedan. De är visserligen två relativt sentida byggformer, men de har en minst 2500-årig tradition och är värda att bevaras för all framtid, eftersom själva arkitekturen icke hindrar toppmoderna interiörer.

Inom de gamla megalitbondeområdena säger man alltjämt: "Hur står det till?" I indogermanländerna: "Hur går det?" Det var en gång: "Hur står huset?", resp. "hur har det gått att gå?". Nordsjögermanerna, invandrade till Britannia ca 410-575, frågade: "Hur har du gjort huset?" eller som dagens engelska: "How do you do?".

Staden

Städerna har i allmänhet vuxit upp kring marknadsplatser och senare köporter, s.k. köpingar. De äldsta, omtalade redan 1068, var Lund, Helsingborg och Tumathorp. Köporterna går stundom tillbaka till 800-talet, vanligen 900- eller 1000-talet.

Brännvinet

Bland de varor, som medeltidsstäderna tillhandahöll märkes brännvin, som redan på 1400-talet var ett uppskattat njutningsmedel i Skåne.

Ännu 1910 fanns det 80 brännvinsbrännerier i Skåne. Vinet, som under bronsåldern mognade och skördades ända upp till Väneren och Vättern, försvann genom klimatförsämringen på 400-talet före vår tideräkning och återinfördes först genom klostren. Vin var under medeltiden dyrt och huvudsakligen de verkligt burgnas dryck. Öl däremot var gammalt och äldst mjöd.

Banker och ekonomiskt liv

För Skånelands ekonomiska liv blev 1824 års banklag av oerhörd betydelse. Skånska Privatbanken i Ystad, grundad 1830, var den första privatbank i riket som tillkom efter banklagen. Den var redan 1865 den äldsta och största privata bankinrättningen i landet och 1910, under namnet Skånes Enskilda Bank i Malmö, ett av rikets två största penninginstitut. Sistnämnda år manövrerades den in i en fusion med Skandinaviska Kreditaktiebolaget (numera Skandinaviska Enskilda Banken). Därmed hade Skånelands ekonomiska oberoende sålts till de storsvenska krafterna. Följderna lät ej heller vänta på

sig. Bl.a. offrades bil-, flyg- och järnvägsindustrierna i Landskrona, och deras tillverkning förlades på andra håll i riket. Likaså såldes Landskronavarvet till Göteborg.

År 1965 fanns det inom Sverige 386 sparbanker. Av dessa låg 146 stycken eller 38% i Skåneland. Skåne endast hade 114 eller 30%.

Insättningarnas behållning vid utgången av år 1965 utgjorde i Skåne 4 706,6 miljoner kronor. För hela Skåneland 5 977,6 miljoner kronor. (Hela riket 21 896,2 miljoner kronor, varav Skåneland hade 27,2% och Skåne ensamt 20,15%) .

Skånelands ekonomiska struktur förändras fortlöpande. Den på 1700-talet uppkomna sockerbetsodlingen resulterade i en under 1800-talet blomstrande sockerindustri, som numera starkt gått tillbaka. Den ekonomiska krisen på 1970-talet har särskilt hårt drabbat teko- och varvsindustrierna.

Nyhetsförmedling

En viktig roll för nyhetsförmedlingen utgjorde de redan på 1600-talet tryckta och spridda kungörelserna. De var emellertid isolerade företeelser. I och med att tryckta nyhetsblad såg dagens ljus kunde in- och utländska nyheter snabbt spridas.

Skånelands press börjar 1754 i och med utgivandet av "Carlsrona weckoblad". Det är Blekinges äldsta tidning. Den första tidningen i Skåne blev 1775 "Lunds weckoblad". Redan 1885 hade Skåne 19 nyhetstidningar. År 1903 var antalet tidningar och tidskrifter 73. Som jämförelse kan nämnas att Blekinge ännu 1903 bara hade 10 tidningar och tidskrifter.

Under 1800-talet och de första årtiondena av 1900-talet var pressen i Skåneland i skåneländsk ägo. Detta var givetvis viktigt för den skånska pressen, som utgjorde en rikt skiftande tidningsflora.

Numera saknas en landsegen press. Den är i händerna på de politiska partierna eller ägs av landsfrämmande invandrare. Endast enstaka pressalster kan betecknas som skånska och skånskägda. I såväl Skåne, Halland som Blekinge dominerar tidningsorgan utgivna av och ägda av de politiska partierna. I Blekinge, där läget är särskilt prekärt, ägs dessutom en del tidningar av tidningshus utanför Skåneland.

Det är en bedrövlig utveckling mot främmande förmyndarskap. Pressen har ju i normala fall en stor betydelse för ett landskap eller en hel region, icke minst genom historiska och kulturella artiklar om landskapet ifråga och dess historia inom skilda områden.

Massmedia

År 1924 fick Sverige sin rundradio och i Malmö installerades en sändare. Malmöradion leddes under många år av äkta skåningar. Det betraktades då såsom något självklart. Chef var fil dr Adolf Anderberg. Bland de lokala programmen märktes barnprogrammen, som leddes av polismästare Yngve Schaar. Dessa regelbundet återkommande sändningar var genom barnradions hela uppläggning och genom det trygga, lugna och ofta humoristiska språket en verklig skånsk kulturprodukt och ett uttryck för äkta skånsk mentalitet. De var också oerhört populära långt utanför det skånska landskapets gränser.

Det var för lyssnarna en härresande förändring, när dessa Malmöradions barnprogram upphörde och de skåneländska barnen tvingades höra på okänsliga, stenbenta och sterila främmande idiom från Stockholm. Det helyllesvenska hade även här ersatt det europeiskt-skånska.

År 1957 fick det svenska riket sin television. Även inom denna nya och viktiga företeelse bland massmedia kom Malmö i blickpunkten.

Både för rundradio och television gäller att de på ett tidigare fullständigt okänt sätt blivit instrument för staternas makthavare och för nationalistiska aspirationer, varvid idrottsradion kommit att spela en mycket märklig chauvinistisk roll, tydligen inspirerad av de levande idrottspamparnas socialpolitiska bakgrund.

I de stater som företräder en statspolitisk likriktning, har radio och TV blivit ett bitande vapen mot de nationella och språkliga minoriteterna och därmed också mot den moderna regionalismen.

För dagens Skåneland gäller det att vara observant gentemot de tongångar av likriktning, som utgå från Stockholm. Statspolitisk indoktrinering paras ofta med material hämtat ur den antikverade, europeiska statsnationalismen och statshistorien. Det gäller för propagandan från alla västliga huvudstäder. Press-radio-television utgör makthavarnas modernaste arsenal inom den s.k. västliga världen, dit Skåneland hör.

En skånsk regionalrörelse och en verklig Skånerörelse måste bland sina önskemål självklart uppställa en regionalt förankrad radio/TV. Riksintressena kommer givetvis alltid att få sin övergripande roll, men inom Norden, och i det stora hela inom Europa, måste de historiska regionerna och deras intressen beaktas, om man ej vill må fram till centralistisk, d.v.s. anti-demokratisk diktatur. Detta kan varken Norden eller Europa i stort ha något intresse av. Dagens värld tenderar mot en upplösning eller i varje fall stark försvagning av de, mestadels genom dynastisk maktpolitik, heterogent sammankraftsade s.k. staterna. Det är de stora ekonomiska intressena, icke minst de s.k. multinationella företagen, som vinner stadig terräng. För Europa med dess urgamla mångfald av särområden, historiska land, minoriteter och kulturprovinser är den moderna minoritets- och regionalrörelsen den enda tänkbara framtidsmöjligheten. Detta gäller i lika hög grad för Norden, vars politiska geografi bara är ett tillfälligt resultat av det maktpuzzel, som i

tidigare skeden de danska och svenska kungahusen förmått skapa åt sig. Dessa kraftlinjer hör oåterkalleligen till det förgångna, och framtidens Norden måste bygga på regionala enheter, däribland Skåneland.

Man kan icke sitta och på pappret rita upp distrikt utan hänsyn till regionernas historiska bakgrund.

Landets namn är Skåneland

Ett av de vidrigaste utslagen av det statspolitiska godtycket i Stockholm och de därifrån agerande politiska partierna är PR-floskeln "Götaland", som aldrig omfattat ens Småland, men icke desto mindre efter 1790 ockuperat Skåneland och utslätat dess namn. Skåneland är den enda historiska och till 1719 giltiga beteckningen för de tre skånska landskapen Skåne, Halland och Blekinge, som i slutet av 1600-talet skildes från varandra med administrativt våld. Officiellt kallades de tre landskapen Skåne - Scania fram till 1719.

Det är nu en märklig yttring av s.k. svensk demokrati, som i våra dagar frenetiskt kämpar för de inhemska nationella region- och landsnamnen, t ex i Afrika, att denna regim i Stockholm totalt nonchalerar Skånelandsnamnen och helt anammat det imperialistiska storsvenska 1600-talets huvudlösa "Götaland". Liknande namnförfalskningar är t ex Gotland, den tyska namnformen för Gutland, och "Jämtland och Härjedalen" som Jamtli nu kallas. Den danska riksförvaltningen kallade Viken för "Bohuslän", något som Stockholms regimen tagit efter. Bohuslän bestod en gång av två småland, Viken i söder och Ranrike i norr. Det är emellertid mest ödesdigert för Skåneland med skällsordet "Götaland", eftersom Skåneland intill 1693 har en egen statlig historia.

Läroanstater

Ser vi på läroanstalter vid tiden för sekelskiftet finner vi, att det i Skåne 1903 fanns ett universitet, ett lantbruks- och mejeriinstitut, en skogsskola, tre lantbruksskolor och fem folkhögskolor.

Folkhögskoletanken väcktes redan 1867 i Skåne, tidigare än i riket i övrigt. Av de tre första 1868 öppnade folkhögskolorna låg två i Skåne: Hvilan och Önnestad. Blekinge fick sin första folkhögskola redan 1869.

Skånska partiet

Politiskt sett har det hittills icke funnits något särskilt politiskt parti för Skåne, resp. hela Skåneland. Frågan var aktuell åren kring 1890. Med beteckningen Skånska partiet avsågs dels en grupp 1871-77 i riksdagens första kammare, dels 1871-1883 en fraktion inom lantmannapartiet.

Samfärdsel

På samfärdselns område kan framhållas att den första järnvägslinjen i Skåne öppnades 1856, och att Skåne hade nordiskt järnvägsrekord i årtionden. År 1903 fanns det här 36 järnvägsbolag. Blekinge hade samtidigt 8. Skåneland i sin helhet har sedan 1880-talet varit Nordens järnvägsrikaste region.

Skånelands sjöfart går tillbaka till forntiden. Utrikessjöfart och utrikeshandel är ett annat intressant kapitel, likaså den lokala rederinäringen. Den organiserade färjetrafiken börjar enligt kungligt påbud 1522 och ångbåtsförbindelsen 1828. Tågfärjorna insattes i trafik 1895 och de moderna bilfärjorna 1953.

Utvandringen

Skåneländsk utvandring har skett i årtionden. Särskilt markant var den under vikingatiden och 1800-talet. Under vikingatiden var främst Normandie och en viss del av Danelagen i England de stora utvandringsmålen.

Skånebastionen, en av de tre stora i Revals forna befästnings system, är ett minne av de tusentals skånska soldater som tvångstransporterades dit 1660-1708. En annan dåtida stor utvandring ägde rum till Danmark. Enbart 1658-1680 beräknas den till över 15 000 personer. Under perioden 1730-1780 äger en mindre utvandring rum till Riga och främst Kurland. De flesta kom från de skånska städerna. Redan på 1500-talet fanns det gott om skånska hantverkare i de baltiska garnisonsstäderna, särskilt i Riga. Både under 1600- och 1700-talen betecknar de sig nationellt såsom "Schonen" eller "Schonenländer", aldrig som svenskar. (Detsamma gäller också smålänningarna, som anförs som "Smolender").

Bortsett från estetiska personer (två utvandrare 1687), är det först kring 1810 som utvandringen från Skåne till Stockholm tar fart. I slutet av år 1890 fanns det i Stockholm mellan 15000 och 20000 skåningar. Där fanns redan 1889 ett skånskt bageri till salu och 1889 ett "skånska gillet", som 1892 avhöll skånska "mannadagar".

Till Göteborg börjar utvandringen mera sporadiskt 1773. Senare kom bl.a. en gren av släkten Pripp, som 1818 grundar det ännu bestående bryggeriet. Skånegillet i Göteborg stiftades 1883 och sällskapet Skåningar 1932.

I Köbenhavn fanns under hela den riksdanska epoken en stor skånsk befolkningsandel. År 1699 uppgick den skånska andelen till 19 % och hela den skåneländska till 23 %.

En ny stor utvandring till Danmark tar sin början omkring 1860. Här är det i början nordöstra Skåne som leder. I början av 1892 fanns det över 14 000 skåningar i Köbenhavn och över 23 000 i hela landet. I skånsk press klagades över att dessa utvandrare saknade all organisation. Detta var ett bedrövligt tecken på bristen på nationellt medvetande i de skånska landen, en tragisk följd av situationen efter 1719.

I Köbenhavn dominerade skåningarna vissa yrken, framförallt i skrädderibranchen, vars fackliga organisationer i generationer leddes av skåneländare. Kvinnorna var eftertraktade som hembiträden och kända för sin arbetsamhet, ärlighet och plikt känsla. Utanför den danska huvudstaden byggde skåneländare (vid sidan om den skånska majoriteten, talrika blekingar) bl.a. de danska järnvägarna och hamnanläggningar, t ex i Esbjerg.

Hela denna utvandring och dess stora betydelse för Danmark från 1860-talet till 1920-talet har varken från skåneländsk eller dansk sida blivit föremål för undersökning. Vid efterforskningar av utvandrade personer stöter man på den svårigheten, att de icke var kyrkobokförda med mindre de förvärvat danskt medborgarskap. Snart sagt varje familj i t ex norra och östra Skåne hade på 1920-talet kontakt med danska släktingar av äldre eller yngre generation.

En mindre ström från Skåneland gick sedan 1860-talet till Nordtyskland, huvudsakligen till godsen i Holstein och Slesvig samt till hamnstäderna, särskilt Hamburg. Ännu i oktober 1977 levde i Hamburg en jättepigg 105-årig blekingska från Åbyholm, Sillhövda socken och Medelstads härad. Emigrationen till andra sidan Atlanten, främst Nordamerika, börjar på 1850-talet, men når först på 1870-talet stora proportioner för att kulminera 1880-1920. En lång rad verkligt betydande personligheter har skånskheten alltsedan 1860-talet skänkt USA, bl.a. av den första utvandringsgenerationen den svensk-amerikanska kyrkans grundare och förgrundsgestalt, Augustana-synodens förste president och rektor för dess högskola för teologi, professor Tufve Nilsson-Hasselquist (1819-1891). Vidare kan nämnas översten och en av hjältarna i det amerikanska inbördeskriget, statssekreterare i Minnesota och generalkonsul i Calcutta, Hans Mattsson (1832-1893), den förre född i Osby och den senare i Önnestads socken. Även stora amerikanska företag har grundats av utvandrarerna och ägs fortfarande av grundarnas ättlingar. Bland mera sentida skåneättlingar i USA märks atlantflygaren, överste Charles Lindberg, född av utvandrade skånska föräldrar.

Sammanfattningsvis kan sägas att den skånska och skåneländska utvandringens historia alltsedan 1600-talet alltjämt är ett oskrivet blad i skånskheters annaler. Detta gäller även den för vår tid mest intressanta och betydelsefulla emigrationen under 1800-talet och början av 1900-talet till Danmark och den siffermässigt sett dominerande till Nordamerika. Precis som i fallet Danmark fanns det i Skåneland knappast någon familj på 1920-talet som inte hade nära släktingar på andra sidan Atlanten. Överallt visades amerikabrev och amerikakort upp och otaliga besökte hembygden. Det finns familjer som alltjämt har bevarat amerikakorrespondensen alltsedan 1860-talet.

Medveten skånskheter

En träffande bild av trofastheten mot skånskheter gavs för några år sedan, då en 90-årig skånsk-amerikanska på hemlandsbesök av en ovetande svensk TV-reporter berömdes för sin fina "svenska". Hon rättade honom blixtnabbt med ett eftertryckligt – Skånska! Det var hennes gamla språk. Svenska hade hon aldrig talat.

Avsaknad av historisk institution

Skånelands historia och det skånska folkets hävder är två områden vilka hittills saknat egna forskningsinstitutioner och en samordnad metodisk och allsidig forskning. Det borde kunna locka talrika moderna forskare, även om vi ännu saknar en fristående skåneländsk historisk institution och önskvärda fonder och stiftelser. Här ligger ett av de angelägnaste önskemålen för skåneländsk regionalism, lika viktigt som instiftandet av skåneländska akademier för vetenskap, konst, språk och litteratur.

Minoritet och region

Skånelands olycka alltsedan 1100-talet var maktvåldet hos en självtillräcklig och vanligen samvetslös och hänsynslös centralistisk riksregim, som härskade över landet. Både den danska kungamakten (1157-1658) och dess efterföljare, den svenska riksregimen (1658-) har avlöst varandra såsom exponenter för den odelbara riksmakten, utan varje hänsyn till Skånelands historiska, kulturella och autonoma tradition, dess egenart, befolkning och behov. Allt blev hårdhänt satt i statlig tvångströja. Intill 1693 kunde den autonoma ställningen ständigt försvara landet. Det är därför nödvändigt att en skånsk och en större skåneländsk regionalrörelse tar upp, arbetar målmedvetet för och söker praktiskt lösa det skånska problemet. Var finns för övrigt den svenska regimens eget bidrag till europeisk minoritets- och regionalrörelse och mindretalsgruppers självklara, existensberättigande? Man behöver bara gå till Finland eller Danmark för att finna lösningar på problemet. I större format kan preliminära lösningar studeras i Belgien, Storbritannien och Spanien. I de socialistiska staterna i Europa har varje individ och folkgrupp rätten till nationalitetsbekännelse.

Verksamheten för ett område och en folkgrupp med betonad särart på ett fast historiskt fundament kan bara bedrivas av folkgruppen själv inom det egna territoriet och framföras till rikets mer eller mindre ideologiskt låsta politiska partier, d v s för tillfället existerande taktiska politiska maktgrupperingar. En låtsastaktik och ett partitekniskt PR på riksnivå löser inga kulturella regionala särproblem. Därtill fordras en erkänd och aktiv verksam regional självstyrelse, garanterad i rikets lag. För Skåne idag heter den Skånerörelsen. För Skåneland i morgon blir det en samlad skåneländsk regionalrörelse.

För rikets inre styrka är regionalismen den bästa bundsförvanten nu och i framtiden. Detta har mer och mer gått upp för folk i såväl Öst- som Västeuropa, men alltför mycket gammalt reaktionärt slagg finns kvar i form av stelnade uppfattningar och misstolkade maktförutsättningar. Vägen kommer i framtiden att gå från staternas regioner till en alleuropeisk regionalism, även om denna länge kommer att kunna uppdelas på "öst" och "väst". Ett fungerande samhälle söker alltid sin naturliga form.

Regionalismen är en framtida samhällsform.

Tillägg

Lister 1203

Det gamla landskapet Lister behöll sin ställning till mellan 1537 och 1571, då det lades som härad till landskapet Blekinge, som av ålder hade tre häradar.

Alla sjöfarande, som under medeltiden och senare var på väg mot Visby, stannade till, fick färskvatten och behövlig proviant i Listers huvudstad Sölvesborg. Därifrån seglade man utmed Blekinges kust till man nådde öppet vatten och ändrade kursen allt efter rese mål.

Den bekante krönikeskrivaren, Henrik av Lettland, berättar 1203, att biskop Albert av Riga återvände från en resa till Tyskland och medförde ett antal ädlingar och krigare, som alla företog en pilgrimsresa till Livland. Alla skepp, som seglade på Skånes östkust och skulle förbi Blekinges skärgård och sedan norröver, lade till i Listers huvudort, Sölvesborg, för att få färskvatten och eventuellt annan proviant. Så skedde också nu 1203, även om ortnamnet ej direkt omtalas. Vad man får veta är, att man befann sig i landskapet Lister, d v s på medeltida latin "provinciam" "Listerie regne Dacie", i kungariket Danmark.

Man berättade i Lister, att estniska sjörövare från Ösel just hade anfällt kusten med sexton fartyg, förstört en av Listers kyrkor, dödat människor och tagit några tillfånga. Likaså hade kyrkklockorna och kyrkoinventar rövats bort

Det heter ordagrant i den medeltida latinska texten: "----- et provinciam Listrie regni Dacie aggrediens paganos Estonos de Osilia insula cum sedicum navibus invenit, qui recenter ecclesia combusta, hominibus occisis et quibusdam captivatis terram vastaverant, campanas et res ecclesie asportararent -----".

Trots dessa solklara fakta: biskop Albert van Bekeshoveds skepp befinner sig i hamn i provinsen Lister = Listria, har utgivaren av Henrik av Lettlands krönika, Albert Bauer, helt missuppfattat var någonstans skeppet befann sig. Både i den latinska originaltexten (1959) och i den högtyska översättningen (1955), har han både i den latinska utgåvan (sida 347) och i den moderna tyska översättningen (s 231) dokumenterat en total okunnighet på dåtida geografi - såväl i fråga om Skåneland i allmänhet och Lister-Blekinge i synnerhet. Bauer noterar att provinsen Lister, latiniserat Listria, skulle vara identisk med det inne i kustlandet i Medelstads härad i Blekinge belägna Listerby, som ju aldrig kan definieras som provins.

Ännu värre förfar Paul Johansen, som (i "Nordische Mission, Revals Gründung und die Schwedensiedling", Stockholm 1951) på tre ställen (sidor 76, 100, 295) omtalar "Listerby" i stället för det riktiga Lister och (sida 76)

utan vidare skriver: "die Esten hatten Listerby bei Lund beraubt", d v s "esterna hade erövrat Listerby vid Lund". Vidare (s 100) talar om "ein tollkühner Raubzug die öseler Esten bis dicht vor die Tore Lunds nach Listerby führte", alltså om ett "djärvt rövartåg till Listerby invid Lunds portar".

Här förvandlas provinsen Listria, d v s landskapet Lister mellan dåtidens Skåne och Blekinge, till en obefintlig, aldrig existerande kyrka vid namn "Listerby utanför Lund". Och detta utan att Johansen upptäcker, att man aldrig någonsin seglat från Öresund förbi Lund och till en hamn "Listerby". Ej heller bryr han sig om att originaltexten hos Henrik av Lettland uttryckligen talar om provinsen Listria och om en till namnet okänd kyrka belägen i denna provins.

Man får bara hoppas, att man från nordisk sida icke fallit i denna grop, och att hembygdsforskningen i häradet Lister och i landskapet Blekinge ej heller fallit offer för de nämnda tyskspråkiga akademikernas grova misstag och uppenbara nonchalans mot primärkällan.

Vi kan nu återvända till Östersjön år 1203. på sin vidare seglats mot Gutland mötte biskopens skepp sjörövarna, som emellertid klarade sig undan strid genom lögnen om fredsplikt med det kristna Riga. I Visby däremot stötte man åter ihop med öselborna och nu kom det till en blodig kamp, varvid sjörövarna besegrades. Det bortrövade från Listers kyrkor återtogs och sändes till ärkebiskop Andreas Sunessun i Lund, och de bortförda listerborna befriades.

Det var ännu vid denna tid och ännu ett par årtionden vanligt att den skandinaviska östkusten hemsöktes av de då hedniska esterna, särskilt de på Ösel bosatta sjörövarna.

I medeltidens urkunder nämnes vanligen Blekinge och Lister samtidigt, t.ex. 1389: "Bleginde oc Lister" eller 1515: "menige almuen udj Blegind och Lister".

Lister blev i senare tid (1681) utvidgat med socknarna Jemshög och Kirkholt (efter 1719: Jämshög och Kyrkhult), som utan vidare lösrycktes från Villands härad och Skåne, bildade ett pastorat och i dag utgör Olofströms kommun.